

VALLÁSOSSÁG EGYKOR ÉS MA

Barna Gábor

Vallás és népművészet¹

A templomok elsődleges funkciója az áldozatbemutatás, ami a liturgia keretében megy végbe. A liturgia mind az öt érzékszervünket igénybe veszi. Az áldozatbemutatás mellett azonban a templomok a keresztény tanítás helyszínei is, ahol a tárgyak: képek, szobrok, jelképek valakiről (Istenről, szentekről) és valamiről (üdv történeti események) „beszélnek”. Mindezt az adott kor szépségeszményének és a fenntartók anyagi lehetőségeinek megfelelően valósítják meg. A sacrum és az esztétikum összetartoznak, de el is választhatók egymástól. Ebből fakad, hogy akár tömegtermékek is ugyanazt a kívánt hatást érik el a „szent” felidezésében, mint a művészi kvalitású hordozó formák. Az esztétikum fontosságának felismerése a 19. század második feléhez kötődik, és összekapcsolódott a műgyűjtés, a művészet- és művelődéstörténet, a régészet, a zenetörténet, a folklorisztika/néprajz tudományának megjelenésével.²

¹ Az írás rövidített változata a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete által Keresztény egyházművészet III. *Vallás-nép-művészet* címmel 2018. május 31. – június 1. között rendezett konferencián elhangzott előadásnak.

² Ipolyi „a magyar művészet fellendítéséhez szükséges teendőket három főbb pontban foglalta össze: 1. az egyházi művészetet meg kell ismertetni és oktatni; 2. az ehhez kapcsolódó emlékművet megőrizni, helyreállítani, amit kell, összegyűjteni és a múzeumokban elhelyezni; 3. az új műveket pedig egyházi szellemben és »műízlésben« kell megalkotni. 1874-ben körlevelet adott ki az egyház és művészet viszonyáról, majd liturgikus ruhákat készítő hímfőműhelyt állított föl, sőt kispapjainak művészettörténetet is tanított. Alapvetően ő is a paramentumok készítésében ért el sikert, bár püspöki faragóműhely létéről is van adat.” Tardik 2008. 328. Kezdeményezésére született meg az

A néprajz a népművészetre is átvette és kiterjesztette a hivatásos képzőművészetek műfaji beosztását, ami megkönnyítette az anyag kezelését. A népi ízlés is történeti kategória, amelynek alakulására időben, térben és társadalmilag meghatározott helyen számtalan, az esztétikán kívüli tényező hatott.³ De mi a népművészet? Szűkebb értelemben „a nép tárgyi művészkedése [...] az iparművészettel van rokonságban”, írta Viski Károly *A magyarság néprajzában*. „Bár ez a megnevezés a kelle-ténél tágabb fogalmat jelez, hiszen valójában a nép költészete, zenéje, tánca is népművészet.”⁴

A nép fogalmát a 19. század második felében kialakult néprajz szűkebb értelemben a parasztságra vonatkoztatta, ami társadalomtörténeti kategória. A 20. század első felében kiforrálódott vallási néprajz azonban tágabb értelmezésben használja, a néphez tartozónak veszi a teljes populációt.

A középkorban a művészi ízlés sokkal homogénebb volt, s nem volt önálló paraszti művészet.⁵ A reformációval a 16-17. századtól a vallási kultúra felekezetiileg elkülönült. A protestantizmus esztétikai minimalizmusával szemben a katolikus megújulás és a barokk támogatta a képek alkalmazását és tiszteletét, mivel a művészet célját az emberek kegyességre/jámborságra ösztönzésében és Istenhez vezetésében határozta meg.⁶ Tudatosan törekedett arra, hogy az így kialakított ízlésvilág az egyházi központokból és a városokból a falvak népéhez is eljusson.⁷ Ennek egyik fontos eszköze volt az ünnepi pompa, a maga teljes reprezentációs eszköztárával: zenével, lobogókkal, egyenruhákkal, színjátékokkal stb.⁸ Ezek hatással voltak a népszokásaink formálódására is, annak mind szövegi, zenei, mind pedig vizuális arculatában. A barokk

Egyházművészeti Lap, amely szellemi atyjáról első számában meg is emlékezett. *Egyházművészeti Lap* I. évf. 1880. 1. 3.

³ Verebélyi 2002. 9.

⁴ K. Fülöp 1999. 316.

⁵ K. Fülöp 1999. 315.

⁶ Howes 2011. 26.

⁷ Verebélyi 2002. 78.

⁸ Verebélyi 2002. 79.

stílus a paraszti kultúrában a vallásgyakorlásra keresztül jelent meg. A liturgia folytatódott a paraliturgiában, a közösségi és magánáhitati gyakorlatban, a templomok berendezésében megjelenő ábrázolások pedig az otthonok berendezésében. Technikai és technológiai háttérét a könyvnyomtatás, a sokszorosított grafika, a szakrális tárgyakat előállító manufaktúrák kialakulása jelentette, elterjedési útját pedig az egyházi központ – a város – és a falu. Fokozatosan megjelent az elkülönült paraszti kultúra.

Csak az válhatott a társadalom minden rétegében elterjedtté, ami és aki a katolikus tanításban szerepelt, azaz a barokk korban dominánsan a Mária-tisztelet, a magyar szentek és bizonyos szentek (pestises szentek, Nepomuki Szent János, Szent Vendel stb.) tisztelete. Tanulságos, hogy a mezővárosi és falusi hagyatéki leltárak szakrális tárgyakat csak a 18. század végétől tüntetnek fel Nyugat-Magyarországon, az Alföldön inkább csak a 19. század közepétől.⁹

Kiskunsági Mária-szobrok

Rövid írásom tárgyát képező szobrok, a kiskunsági Madonnák és Pieták, Andrassy Kurta János 1944-ben megjelent *A magyar nép szobrászata* című könyve révén váltak ismertté.¹⁰ Felfedezésük azért is volt jelentőségteljes, mert a szűkebb értelemben vett paraszti tárgyalakotó művészetben a plasztikának alig jut szerep. Kezdetben elsősorban a szobrok eredete, másodsorban a helyi vallási életben elfoglalt helye érdekelte a kutatókat, harmadsorban pedig vizsgálták a szobrokat mint alkotásokat, keresték alkotóikat.¹¹ A népművészet és a provinciális művészet határ-

⁹ Szacsavay 2011. 12.

¹⁰ Andrassy 1944. 43. A korábbi időből még elsősorban Divald Kornél nevét kell megemlíteni, aki a felvidéki szobrokkal, az azokat készítő műhelyekkel is foglalkozott, s gyarapította a Néprajzi Múzeum tárggyűjteményét. Szacsavay 2011. 8.

¹¹ Varga 1976., Sümegi 1978a, 1978b, 1980, 2000., Korkes–Péter 1980. De a katolikus kiskunsági települések hagyatéki leltárait még nem vizsgálta át senki, hogy megnézzék, mikor említik e szobrokat először, vagy említik-e egyáltalán.

területén álló emlékek ezek az alkotások,¹² alig ismert specifikus terület a népművészetben belül, értelmezésük a *devóció* és a *dekoráció* keretében képzelhető el.¹³ Bálint Sándor volt az első, aki ezeket a tárgyakat a művészet/népművészet és a vallásgyakorlás összefüggésében vizsgálta.

Ikonográfiai előképek, dekoráció

A kutatás eddig 13 Madonna és 33 Pietà-szobrot regisztrált köz- és magángyűjteményekben.¹⁴ Többségük két kiskunsági katolikus településről: a jászági gyökerű Kiskunfélegyházáról és Kiskunmajsáról, valamint környékéről származik, néhányat pedig a Jászágóból és jászági kirajzású településekről (pl. Kunszentmárton) ismerünk. Ennek ellenére kérdéses, hogy a jász származásának van-e bármilyen köze a Mária-szobrok adott településen való megjelenéséhez.

Ikonográfiai előképek keresése legtöbb esetben nem könnyű feladat. Csupán a kiskunsági Pietà-szobrok esetében egyértelmű, hogy mind az ún. sasvári típusba tartozik. Sasvár (Schoßberg, Šaštyn v. Nyitra m.) a maga Pietà kegyszobrával a nyugati Felföld egyik nagyon népszerű kegyhelye máig.¹⁵ Az előképeknél azonban nemcsak a sasvári kegyszoborra gondolhatunk kiskunsági vonatkozásban, hanem az egerszalóki kegyképre is, ami a sasvári kegyszobor síkban/képben megfogalmazott változata.¹⁶ S ez nemcsak ikonográfiai előképet, hanem felföldi származást is jelenthetett. Közvetítő csatorna pedig a búcsújárás lehetett. A Kiskunfélegyházát megalapító Jászfényszaru lakóinak ugyanis Egerszalók volt a frekvenciált búcsújáró helye, ahol – írta Bálint Sándor – „[...] a barokk vallásosságot teljes virágjában élték át, és innen hozták a búcsún árulató felvidéki fafaragóktól Madonna- és Pietà-szobrokat, amelyek a kiskunsági paraszthajlékoknak nemcsak szobadíszei, hanem

¹² Hofer 1980. 9-10.

¹³ Hofer 1980. 12.

¹⁴ Számukat 50–60 között becsülik.

¹⁵ Serfőző 2012.

¹⁶ Szilárdfy 1994. 328.

kultusztárgyai is voltak”.¹⁷ Bálint Sándor véleményét erősíti Orosz István önéletrajza, aki leírta, hogy egyedül vagy társakkal, de rendszeresen eljárt búcsúba Sasvárra, ahol szobrokat, keresztekét vásárolt, ezeket részben hazavitte a Jászságba, részben pedig még útközben eladogatta.¹⁸

A kiskunsági Madonna-szobrok esetében azonban nem könnyű az előképek keresése, nehezebben tudunk típusbeli hasonlóságot megállapítani valamelyik kegyszobrunkkal. Csupán azt tudjuk egyértelműen megállapítani, hogy többségük ún. álló Boldogasszony, (többnyire) bal karján a gyermek Jézussal. A felvidéki kegyhelyek közül akár több is számba vehető, azok, amelyek ezt az ikonográfiai típust jelenítik meg (Dubnica, Privigye, Garamszentbenedek¹⁹, Zólyom-Óhegy, Friwald, Znióvárálja, Mátraverebély).²⁰ Ennek sajátos megjelenési formája a Napbaöltözött Asszony, amely elsősorban az ortodoxiával határos területeken kapott szerepet (Csíksomlyó, Szeged). Néhány szobor esetében, amelyek a Gyermek nélkül ábrázolják a Boldogasszonyt, gyanakodhatunk a Szeplőtelen Fogantatás 18-19. században köztéren népszerű szobrainak hatására is. Azaz előfordulhat, hogy a kiskunsági Madonna-szobrok nem konkrét kegyszobrok másolatai, hanem csupán Máriát az ég királynőjeként ábrázolják.

Néhány szobor restaurátori vizsgálata alapján egyértelmű a 19. század eleji/közepi datálás. Formai jegyek alapján a szobrok két vonulatát lehet felismerni. Az egyik típus professzionális faragóműhely munkája lehet (bonyolultabb faragású, áttört koronákkal, gyöngsorokkal díszített ruhákkal ábrázolja Máriát és a kis Jézust, mint a kunszentmártoni), a másik típus alkotói ugyanezeket a motívumokat naivabb előadásban, egyszerűbben kivitelezve hozták létre. A szobrokat több ízben átfestették, de nagyjából követték az eredeti polikróm színharmoniót, a polírozását javították. Az átfestéshez használt festék forgalomba hozatalának időpontja is a 19. századra utal.²¹

¹⁷ Bálint 1980. 45–46.

¹⁸ Bálint 1944.

¹⁹ Garamszentbenedek – Jordánszky 1836. metszetek a 28-29. oldal közé kötve

²⁰ Jordánszky 1836. passim, Szilárdfy 1994. 338.

²¹ Kutas – Szacsvey 1996.

A használat és körülményei, a devóció

A kiskunsági Madonnák két méretben fordulnak elő: egy 50 cm és egy 30 cm körüli csoportot lehet jól megkülönböztetni egymástól. A nagyobb méretű szobrok kápolnában, templomban oltárokon állhattak, vagy körmeneti szobrok lehettek.²² A kiskunfélegyházi szobrok egy része dombormű megoldású, ami kedvez a falra elhelyezésnek. Sublótokon, fali szekrénykében, polcokra állítva tarthatták őket. A kunszentmártoni szobor kunkék színű, az 1850-es években készített falra akasztható szekrénykében állt. Több szobor esetében megállapítható, hogy a talapzatot másodlagosan, utólagosan készítették, ami követi a szobor elhelyezésében bekövetkező változást: a falról a sublódra állítást. Egyes darabok hordozó szoborként, körmenetben való vitelre is alkalmasak. Talán a manufakturális eredetű, igényes kivitelű szobrok (pl. kunszentmártoni) ilyenek.

A szobrok 19. századi többszöri átfestése kétféle igyekezetet árul el. A monokróm átfestések a polgáris, egyszínű bútorok megjelenéséhez igazodtak.²³ Az átfestések nagy száma pedig azt mutatja, hogy az ünnepre való készülődés jegyében átfestéssel ékesítették, s ezáltal az ünnep középpontjába állították az adott szobrot.²⁴

A szobrok datálatlanok. Csupán a kunszentmártoni szobor hátán látható egy 1807-es évszám. A tárgyak többségének használatáról és használatának helyéről hiányosak az ismereteink. Kivételt képez ez alól a kunszentmártoni szobor, amelynek funkcióját is ismerjük: a „nagyház” vagy „tisztaszoba” szent sarkában volt elhelyezve, előtte térdeplővel, és az 1920-as évekig szombatoként családi áhítatot tartottak előtte.²⁵ Sőt, e szobornak ismerjük a teljes szakrális környezetét is: a szobában még

²² Kovačevićova – Scheiber 1971. 64. kép Kovačevićova közöl az eperjesi kálváriadombi szobor másolataként azonosított Madonna-szobrot, amely rokonságban van a kiskunsági szobrokkal, és a 19. század elejére datált: 58 cm magas, ezt templomból, kápolnából származónak mondja.

²³ Ahogyan ezt K. Csilléry Klára a festett bútorok olajfestékkel történő átfestésére vonatkozóan már megállapította. K. Csilléry 1954.

²⁴ Lásd ehhez Romváriné Kutas 1981.; Sztojka 1981.; Séd 1981;

²⁵ Gulyás 1987., Barna 1993. 208.

egy feszület, egy szenteltvíztartó, egy Szent Antal- és egy „magyaros” Szent Erzsébet-kép²⁶ függött a falon.

Néhány tanulság

Mind az egyházművészet, mind a népművészet elsősorban alkalmazott művészet. A népi vallásosság a hivatalos liturgia függvénye, annak továbbgondolása. A vallásgyakorlás tárgyainál a hangsúly a tartalomra való emlékeztetésre és a funkcióra helyeződik. Ez az elsődleges jellemző, az esztétikum gyakran másodlagos.²⁷

A népi vallásosságban az ábrázolásoknak tehát elsősorban kultuszértéke volt, de rendelkezettek művészi értékkel is.²⁸ A magánáhitat tárgyai formai és tartalmi szempontból a hivatalos témákat „privatizálták”.²⁹ A tárgyak a felekezeti reprezentációt is szolgálhatták, azaz különbözőek voltak katolikus és protestáns körben, megjeleníthették a család társadalmi helyzetét, mutathatták annak vallásosságát, s átfoghatták a társadalom minden rétegét. Erre lehetőséget adtak a 18. századtól megjelenő olcsó tömegtermékek, a sokszorosított grafikai alkotások, azaz a kis szentképek, a 19. század második felétől a polikróm nyomatok, majd a porcelánszobrocskák, amelyeknél már a dekorációs igény is hangsúlyosan megjelent.

Így válhattak a falusi, mezővárosi társadalmak tárgyi környezetéből kiemelkedő objektumok esztétikai törekvések kifejezőivé.³⁰ A néprajz, a vallási néprajz mégis elsősorban a funkcióra tekint, ezért a tömegtermékeket, a naiv vagy egyszerű alkotásokat sem tekinti giccsnek, hanem vallási tartalmak hordozójának, a szakrálisnak az emberi világban való megnyilvánulásának, hierofániának.³¹ A befogadás mozzanatára helyezi a hangsúlyt.³²

²⁶ Barna 2009.

²⁷ Péterfi 1895. 2.

²⁸ Belting 2000. 466.

²⁹ Belting 2000. 434.

³⁰ Hofer 1980. 11.

³¹ Howes 2011. 146.

³² Verebélyi 2002. 9.

A 19-20. század fordulójára a silányabb esztétikai megjelenést hordozó, a kordivatnak is megfelelő tömegtermékek váltak uralkodóvá a széles értelemben vett egyházművészetben, ám amelyek a kor lelkeségi mozgalmait tükrözték. Ezzel szemben napjaink szakrális műalkotásai gyakorta individualisztikussá váltak, nincs vagy alig fedezhető föl mögöttük közösségi elvárás, liturgikus vagy bibliai elbeszélés,³³ a művészi önkifejezés parttalanná vált eszközei. Az egyház ezeket mind a múltban, mind a jelenben könnyebben elfogadta, mint a népművészet és a népi vallásosság megnyilvánulásait.

Az elmúlt évtizedekben azonban pozitív változás állt be a katolikus egyháznak a hagyományhoz és a népi vallásossághoz való korábbi, elutasító álláspontjában. Ez fogalmazódik meg *A népi jámborság és liturgia direktóriumában*.³⁴ A direktórium elismeri, hogy a népi vallásosság tárgyai „abban segítik a híveket, hogy a keresztény hit misztériumait szemléljék”.³⁵ E körben különösen fontos a Mária-tisztelet.³⁶ „A képek tisztelete [...] a népi jámborság kiemelkedő összetevője: a hívek, úgy a templomban, mint otthonaikban, jelenlétükben imádkoznak.”³⁷ „[...] a szent ábrázolás elsődleges funkciója nem az, hogy esztétikai élvezetet nyújtson, hanem hogy bevezessen a misztériumba.”³⁸

Ebben az értelmezési keretben a népi vallásosság, a regionális és lokális közösségi kultúrák szakrális tárgyai már nem elvetendők, hanem értéket hordozó eszközökké váltak. De attól még távol vagyunk, hogy a vallásgyakorlás és a lokális illetőleg táji szakrális tárgyalkotó hagyomány összefonódását, kölcsönhatásait, társadalmi háttérét megismerjük. Hogy megtudjuk, miért csak Nógrád, Zala, Zólyom és a Kiskunság vidékén láthatunk hatalmas, faragott út menti feszületeket, jellemzően a Nyugat-Dunántúlon és a Balaton-felvidéken fülkeszobrokat, Erdélyben és a nyugati Felvidéken üvegképeket, vagy előadásom tárgyaként:

³³ Howes 2011. 147.

³⁴ *A népi jámborság és liturgia direktórium*. Budapest, 2005.

³⁵ *A népi jámborság és liturgia direktórium*. Budapest, 2005. 22.

³⁶ *A népi jámborság és liturgia direktórium*. Budapest, 2005. 119.

³⁷ *A népi jámborság és liturgia direktórium*. Budapest, 2005. 155–156.

³⁸ *A népi jámborság és liturgia direktórium*. Budapest, 2005. 156–157.

a Kiskunságban – és a Felvidéken – sajátos megfogalmazású Pietà- és Madonna-szobrokat.³⁹ Ezekre a kérdésekre további kutatások adhatnak választ.

Irodalom

A népi jámborság és liturgia direktórium. Budapest, 2005.

ANDRÁSSY KURTA János

1944 *A magyar nép szobrászata*. Budapest.

BÁLINT Sándor

1942 *Egy magyar szeptember. Orosz István önéletrajza*. Budapest.

1980 *Szagrális emlékek a kiskunsági népművészetben*. In KORKES Zsuzsanna – PÉTER László szerk.: *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 43–46.

BÁLINT SÁNDOR – BARNÁ GÁBOR

1994 *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Szent István Társulat, Budapest.

BARNÁ GÁBOR

1993 *A Kiskunsági Mária-szobrok eredetéről*. In *Néprajzi Értesítő* LXXV. 207–214.

2009 *A „magyaros” Szent Erzsébet*. In TÜSKÉS Anna (szerk.) *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára*. CentArt Egyesület, Budapest, 387–392.

BELTING, Hans

2000 *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Balassi, Budapest.

K. CSILLÉRY Klára

1954 *1778-ból származó békéscsabai karosszék, a Néprajzi Múzeum újonnan restaurált tárgya*. In *Néprajzi Értesítő* XXXVI. 295–296.

K. FÜLÖP Katalin

1999 *A népművészet fogalmáról*. In UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére*. Debrecen, 1999. 315–323.

GULYÁS Éva

1987 *A vallásos élet tárgyai*. In SZABÓ László szerk.: *Szolnok megye népművészete*. Budapest, 185–199.

HOFER Tamás

1980 *Módszertani tanulmányok a magyar népművészet tanulmányozásából, különös tekintettel a kiskunsági emlékyagra*. In KORKES Zsuzsa – PÉTER László szerk.: *A Kiskunság népművészete*. 3–14. Szeged.

1993 *Barokk népművészet Magyarországon*. Budapest.

HOWES, Graham

2011 *A szakralitás művészete. Bevezetés a művészet és a szakralitás világába*. Bencés Kiadó, Pannonhalma.

³⁹ Szacsavay 2011. 43.

- JORDÁNSZKY Elek
1836 *Magyarországban, s az ahhoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása*. Pósonban (faksimile kiadás, Budapest, 1988).
- KORKES Zsuzsanna – PÉTER László szerk.
1980 *A Kiskunság népművészete*. Szeged.
- KOVAČEVIČOVA, Sonja – SCHREIBER, Bedrich
1971 *Ludové plastiky*. Bratislava.
- ROMVÁRINÉ KUTAS Eszter
1981 *Egy 1818-ból származó hódmezővásárhelyi láda restaurálása*. In *Múzeumi Műtárgyvédelem* 9. 147–160.
- SÉD Gábor
1981 *Festett komáromi láda restaurálása*. In *Múzeumi Műtárgyvédelem* 9. 161–172.
- SERFŐZŐ Szabolcs
2012 *A sasvári pálos kegyhely története. A zarándoktemplom kialakítása és kegy-szobrának kultusza a 18. században*. Budapest, Balassi.
- STRELEC, Karol
1982 *Ludové áperkya ozdoby na Slovensku*. Martin.
- SÜMEGI György
1978a *A Kiskunsági Madonnák*. In *Élet és Tudomány* 11. sz. 336–338.
1978b „Valami paraszt faragta”. In *Forrás* 7-8. sz. 79–81.
1980 *A kiskunsági Madonnák*. In *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 37–42.
2000 *Kiskunsági Madonnák*. Kiskun Múzeum Baráti Köre, Kiskunfélegyháza.
- SZABÓ László
1980 *A járszági helytörténeti, néprajzi kutatás eredményei a Kiskunság népművészetének értékeléséhez*. In KORKES Zsuzsa – PÉTER László szerk.: *A Kiskunság népművészete*. 47–58., Szeged.
- SZACSVAY Éva
1993 *Barokk a vallásos népművészetben*. In *Néprajzi Értesítő* LXXV. 45–55.
2011 *Szobrok. Statues*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- SZACSVAY Éva – KUTAS Eszter
1996 *Tárgy és kultusz. Egy Kiskunsági Madonna restaurálásának tanulságai*. In *Néprajzi Értesítő* 78. évf. 191–204.
- SZILÁRDFY Zoltán
1994 *A magyarországi kegyképek és szobrok tipológiája és jelentése*. In BÁLINT Sándor – BARNÁ Gábor: *A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest, 323–348.
- SZTOJKA Szilárd
1981 *Hódmezővásárhelyi festett faláda konzerválása és restaurálása*. In *Múzeumi Műtárgyvédelem* 9. 183–184.
- TERDIK Szilveszter
2008 „Kitűnő munka, kiváló versenyképesség és nagybani termelés.” Rétay és Benedek egyházi műiparintézete. *FONS* XV. (2008) 3. sz. 325–360.
- VARGA Zsuzsanna
1976 *Magyarországi népi faszobrok*. Hatvan.
- VEREBÉLYI Kincsó
1993 *A Mária-házak stílusa*. In *Néprajzi Értesítő* LXXV. 169–181.

Limbacher Gábor

A népi vallásosság megjelenési formái a Palócföldön

Az utóbbi néhány évszázad gazdasági-társadalmi-kulturális átalakulásai nyomán korunkra gyökeres változás következett be ember és természet-feletti, ember és környezet, ember és hagyomány; egyén és közösség viszonyában. Felvetődik, vajon a természettudományos világkép kibontakozásával végképp realitását veszítette-e a mítoszokban gyökerező, ősidőktől hagyományozott emberi mentalitás és kultúra? A káoszról teremtett isteni kozmosz képzelet már végérvényesen fikció az ökonómiai szemléletű, deszakralizált természetfelfogáshoz képest? Az ember létének alapdimenziói: keletkezéséről, az élet fenntartásáról, átörökítéséről, a halálról és a túlvilágról szóló ismeretek objektív tudásnak számító közösségi hagyományt képeznek, vagy véglegesen szubjektív felfogás tárgyát képező magánügynek számítanak? Mi a meghatározó valóság: ami fizikailag érzékelhető, vagy ami a láthatón túl van? A modernizáció, ipari forradalmak kitágították, gazdagították világképünket, vagy uralmuk alá vetették az embert? Lehet-e életképes a helyi keretekhez való kötődés, a táji, regionális önállóság, vagy a globális orientáció válik egyedülivé? Az emberi, társadalmi, nemzetközi problémák megoldására az innováció, az újba vetett remény és törekvés az út, vagy/és a tradíció a hiteles forrás, a hagyomány kínálta mentalitás a célravezető? A gazdasági élet vagy általában a kultúra terén fenntartható-e olyan tradíció, illetve nézőpont, mely által az egyes területek integrálhatók és együttesen értelmezhetők, sőt befolyásolhatók, avagy a vallásos meghatározottságú gondolkodás ideje végképp lejárt, és a technikai jellegű szakértelem mentén megoszoló specializáció érvénye visszavonhatatlan? Beláthatók-e mai ésszel az olyan archaikus vallásos meggyőződések, amelyekben a racionális felfogást alapvetően korlátozza a mágikus-misztikus tradíció és gondolkodásmód, amely szervezi, sőt meghatározza az életkörülményeket, sőt életminőséget?